

KS. WŁADYSŁAW WŁAŻŁAK

DUCHOWIEŃSTWO KATOLICKIE OFICJALATU FORALNEGO PIOTRKOWSKIEGO W KRÓLESTWIE POLSKIM

1. Uwagi wstępne

Władzy Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego utworzonego 1 stycznia 1819 r. podlegały południowo-wschodnie obszary diecezji włocławskiej, czyli kaliskiej. W skład oficjالاتu okręgowego piotrkowskiego wchodziły następujące dekanaty: brzeźnicki, częstochowski, radomszczański, tuszyński oraz dwie parafie z dekanatu wolborskiego¹. Jednak już 7 sierpnia tr. pierwszy biskup diecezji kujawsko-kaliskiej Andrzej Wołłowicz zreorganizował sieć dekanalną. Na terytorium oficjالاتu piotrkowskiego uformowano wtedy pięć dekanatów: brzeźnicki, częstochowski, piotrkowski, radomszczański i tuszyński. W 1823 r. biskup Józef Szczepan Koźmian zlikwidował Konsystorz Foralny Wieluński, zaś dwa z trzech dotychczas podlegających mu dekanatów – krzepicki i wieluński podporządkował konsystorzowi piotrkowskiemu². Pierwsze dane dotyczące liczby ludności w oficjالاتach diecezji kujawsko-kaliskiej pochodzą z 1829 r. Według tychże danych na terenie oficjالاتu piotrkowskiego było 204 620 mieszkańców³. W 1844 r. liczba wiernych w oficjالاتacie wzrosła

¹ *Księga rozporządzeń duchownych i świeckich parafii Brzeźnica 1802-1846*, Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej (dalej: AACz) sygn. II 416, s. 82-83 – [List pasterski z 1 I 1819 r.] Andrzeja Bogorii Wołłowicza nominata biskupa i administratora diecezji kaliskiej, orderów Orła Białego, świętego Aleksandra Newskiego i świętego Stanisława kawaler; W. Włażlak, *Ustanowienie Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego diecezji kujawsko-kaliskiej w świetle dokumentów źródłowych Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej*, Zeszyt Naukowy Wydziału Administracyjno-Prawnego AP w Częstochowie 1 (2002), s. 117-131.

² *Processus decanatus Brzeznicensis 1817-1819*, AACz sygn. II 222, s. 94-95 – *Pismo z 23 VIII 1819 r. Andreas Bogoria Wołłowicz Apostolich Sedes Gratia Episcopus Vladislaviensis seu Calissiensis Senator Regni Poloniae Ordinum Aqvila Alba s. Alecsandri Nevensis et s. Stanislai Eques*; B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772-1918)*, Kraków 1980, s. 240, 517-518, 560; W. Włażlak, *Przeszłość sądownictwa kościelnego na terytorium oficjالاتu okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim*, Zeszyt Naukowy Wydziału Administracyjno-Prawnego AP w Częstochowie 1 (2001), s. 8-9.

³ *Catalogus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis anno Domini 1829*, Varsaviae 1828, s. 133.

o 20 000 i stan ten w dziesięć lat później nie uległ zmianie⁴. Dopiero w 1863 r. liczba mieszkańców na terenie oficjalu wzrosła do 245 549 osób. Średnio na każdy dekanat przypadało ok. 30 000 mieszkańców. Jedynie dekanat częstochowski liczył ponad 50 000 wiernych i notował systematyczny wzrost liczby mieszkańców⁵.

Niebawem wszystkie te rachuby uległy zmianie, gdyż w wyniku represji carskich po powstaniu styczniowym sieć dekanalna uległa reorganizacji. Powstały wtedy duże dekanaty swymi granicami dostosowane do obszaru powiatów. Od 1868 r. w oficjalu piotrkowskim funkcjonowały cztery dekanaty: częstochowski, łaski, noworadomski i piotrkowski, na terenie których było 101 ośrodków duszpasterskich. Ilość parafii była prawie taka sama w porównaniu z poprzednim okresem, jedynie doszło do nieznacznych przesunięć granicznych. Utracone zostały obszary wokół Wielunia, zaś uzyskano nowe terytoria w pobliżu Łasku⁶. Liczba mieszkańców w tym czasie wzrosła do 273 193 wiernych⁷. Jednak dopiero w następnych latach liczba wiernych znacznie się powiększyła tak, iż w 1900 r. wynosiła 457 259⁸, zaś w 1918 r., kiedy zlikwidowano oficjalat, na jego terytorium mieszkało 611 908 osób⁹.

2. Obsada personalna konsystorza

Na terytorium oficjalu foralnego piotrkowskiego znajdowały się różne grupy duchowieństwa. Do jednej z nich należy zaliczyć pracowników konsystorza, których początkowo było zaledwie kilku. Wśród nich trzon stanowili szefowie konsystorza, od których w dużej mierze zależała obsada personalna tejszej instytucji. Pierwszym oficjałem piotrkowskim był ks. Jakub Mikołaj Lefranc proboszcz parafii Kamieńsk. Urodził się 3 listopada 1765 r. we Francji. Studia filozoficzno-teologiczne odbył w Seminarium Duchownym w Rheims. Po ich ukończeniu w 1790 r. przyjął święcenia kapłańskie w Trewirze. Z rewolucyjnej Francji przez Niemcy przybył do Polski. Pracę duszpasterską rozpo-

---

⁴ *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis anno 1844, Varsaviae 1844*, s. 40-54; *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1854, Varsaviae 1854*, s. 29-40.

⁵ *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1863, Varsaviae 1863*, s. 29-41.

⁶ *Mapa diecezji kujawsko-kaliskiej ułożona przez ks. Bernarda Gratowskiego kapucyna w Zakroczymiu 1887 r.*, Warszawa [1887], (skala podana w wiorstach).

⁷ *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno 1869, Varsaviae 1868*, s. 41.

⁸ *Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1900, Wladislaviae 1899*, s. 74.

⁹ *Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1917, Wladislaviae 1916*, s. 138; W. Właźlak, *Rozwój sieci dekanalnej w oficjalu okręgowym piotrkowskim (1819-1918)*, w: *Księga jubileuszowa ofiarowana profesorowi Bogdanowi Snochowi*, red. S. Podobiński, U. Ordon, E. Skoczyła-Krotla i A. Siedlaczek, Częstochowa 2002, s. 752-757.

czał na terenie archidiecezji gnieźnieńskiej, jako komendarz parafii Chabieli-
ce w dekanacie szadkowskim. W dniu 23 listopada 1803 r. został probosz-
czem parafii Lgota Wielka¹⁰, zaś 21 grudnia 1810 r. mianowano go prepozy-
tem parafii Kamieńsk. Po śmierci dziekana brzeźnickiego ks. Mikołaja Żar-
nowskiego, arcybiskup gnieźnieński Ignacy Raczyński mianował go dziekanem
w tymże dekanacie. W międzyczasie jako dziekan administrował także para-
fią Radomsko. W 1818 r. tereny, gdzie prowadził działalność duszpasterską
przyłączono do diecezji włocławskiej, czyli kaliskiej. W dniu 1 stycznia 1819 r.
biskup Andrzej Wołłowicz mianował go oficjałem nowo erygowanego konsy-
storza piotrkowskiego. W tym okresie był już kanonikiem honorowym płockim.
W 1823 r. został administratorem parafii Dobryszyce. W uznaniu zasług wła-
dza diecezjalna w 1825 r. mianowała ks. Lefranca kanonikiem włocławskim,
jednocześnie jednak zrezygnował z obowiązków dziekańskich. W 1838 roku
otrzymał nominację na scholastyka kapituły katedralnej we Włocławku. W osiem
lat później awansował na archidiakona tejże kapituły. Z upływem lat pogorszył
się stan jego zdrowia. Za poradą lekarzy wyjechał do zagranicznych uzdro-
wisk celem podjęcia leczenia. Zmarł 27 sierpnia 1847 r. w Kamieńsku i został
pochowany na miejscowym cmentarzu grzebalnym¹¹.

Po śmierci ks. Lefranca już w grudniu tr. nowym oficjałem piotrkowskim
został dotychczasowy surogat ks. dr Andrzej Mulzow, który był administrato-
rem parafii Brzeźnica, a od 1839 r. spełniał także obowiązki prepozyta w Ła-
sku, z czym związana była godność infułata. Podobnie jak jego poprzednik
został odznaczony godnością scholastyka, a następnie archidiakona kapituły
katedralnej włocławskiej. Ze względu na to, że rezydował w Łasku, tam też
mieściła się siedziba kancelarii konsystorza. Po śmierci ks. Mulzowa, która
nastąpiła 1 maja 1855 r.¹², przez kilkanaście miesięcy nie było oficjała. Dopie-

¹⁰ Akta dziekana dekanatu brzeźnickiego dotyczące kościoła parafialnego w Lgocie Wielkiej, AACz sygn. II 235, s. 28 – *Opisanie sprzętów kościelnych i plebańskich w czasie wprowadzenia ks. Jakuba Mikołaja Le Franc do kościoła parafialnego Igockiego przez ks. Żarnowskiego dziekana brzeźnickiego proboszcza stróżkiego dnia 23 miesiąca listopada roku 1803*; J. Kapuściński, *Dzieje Bractwa Różańca Świętego w parafii Lgota Wielka*, Częstochowskie Studia Teologiczne 30 (2002), s. 267.

¹¹ Akta dziekana dekanatu radomszczańskiego tyczące się kościoła parafialnego w Kamieńsku, AACz sygn. II 372, k. 5 – *Wizytacja dziekańska parafii Kamieńsk z 1824 r.*; W. Właźlak, *Z dziejów przynależności państwowej i kościelnej terytorium diecezji częstochowskiej*, Zeszyt Naukowy Wydziału Administracyjno-Prawnego AP w Częstochowie 1 (2001), s. 52.

¹² Urodził się 30 XI 1777 r. Studiował we Wrocławiu i Halli, gdzie uzyskał doktorat obojga praw oraz teologii. Po przyjęciu święceń kapłańskich w 1801 r. pracował na stanowisku regensa kancelarii arcybiskupa Ignacego Raczyńskiego. W duszpasterstwie wyróżnił się jako wybitny kaznodzieja i organizator szkół elementarnych – *Ksiądz Andrzej Mulzow*, Pamiętnik Religijno-Moralny 29 (1855), 42-44; *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1856*, Varsaviae 1856, s. 42; *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, t. 27-28, Warszawa 1912, s. 257; J. S. Pelczar, *Zarys dziejów kaznodziejstwa w Polsce*, Kraków 1917, s. 350.

ro na początku 1857 r. biskup kujawsko-kaliski Michał Marszewski mianował dotychczasowego surogata ks. mgra Pawła Świątkowskiego oficjałem piotrkowskim. Od 1837 r. był on proboszczem piotrkowskim, co ułatwiło zapewne przeniesienie kancelarii konsystorza do tego miasta. Do pracy konsystorskiej był dobrze przygotowany, gdyż wcześniej pełnił obowiązki asesora konsystorza kaliskiego, a także był asesorem duchownym w Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych. Posiadał liczne odznaczenia państwowe. Ponadto był wyróżniony kanonią kaliską, wrocławską, a następnie został scholastykiem kapituły katedralnej wrocławskiej. Zmarł 26 maja 1861 r.¹³

W następnych latach szefami konsystorza piotrkowskiego byli wybitni duchowni diecezji kujawsko-kaliskiej. Pierwszym z nich był ks. Klemens Skupieński, który urodził się 13 listopada 1813 r. w Wieluniu. Po przyjęciu święceń kapłańskich, był sekretarzem biskupa Walentego Tamaszewskiego, a następnie regensem jego kancelarii. Był kolejno proboszczem w Kościelnej Wsi, Tuszyń, Wolborzu i Piotrkowie Trybunalskim. W tym czasie dwukrotnie wybrano go asesorem Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych. Posiadał liczne odznaczenia państwowe. Ponadto był kanonikiem kaliskim i kujawskim, zaś w 1857 r. został odznaczony godnością protonotariusza apostolskiego. W czerwcu 1861 r. biskup Michał Marszewski mianował ks. Skupieńskiego oficjałem piotrkowskim, zaś w kilkanaście miesięcy później został archidiaconem wrocławskim. Po śmierci biskupa Marszewskiego we wrześniu 1867 r. wybrano go administratorem diecezji kujawsko-kaliskiej. W tym czasie od kilku lat nie ukazywały się schematyzmy diecezjalne, jednak dzięki zabiegom nowego rządcy diecezji w 1869 r. wznowiono ich wydawanie. Jako administrator diecezji rezydował w Piotrkowie Trybunalskim, gdzie był proboszczem. Nie utrzymywał już własnej kancelarii, lecz zarządzał diecezją za pomocą konsystorza piotrkowskiego. Zmarł 3 maja 1873 r. w Piotrkowie Trybunalskim¹⁴.

Po odejściu ks. Skupieńskiego z konsystorza piotrkowskiego przez kilka lat nie było w nim pełnej obsady personalnej. Dopiero w 1871 r. mianowano surogata, czyli wiceoficjała. Był nim ks. Stanisław Lewicki kanonik wrocławski, który w pięć lat później otrzymał nominację na prezesa konsystorza. Funkcję tę spełniał mimo słabego zdrowia, aż do śmierci w 1882 r.¹⁵ W trzy lata po tym

¹³ *Księga reskryptów dekanatu wieluńskiego*, AACz sygn. II 403, k. 145 – *Pismo administratora diecezji kujawsko-kaliskiej do dziekana dekanatu wieluńskiego z 18 I 1856 r.*; *Kronika kościelna. Wiadomości krajowe*. 6. Ks. Paweł Świątkowski, *Pamiętnik Religijno-Moralny* 8 (1961), s. 28-29.

¹⁴ *Z diecezji kujawsko-kaliskiej*, *Przegląd Katolicki* 21 (1873), s. 316, 332-333; S. Librowski, *Katalog rubrycel i schematyzmów diecezji i zakonów historycznej Polski znajdujących się w księgozbiorze podręcznym Archiwum Diecezjalnego we Wrocławku*, *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 26 (1973), s. 329; W. Właźlak, *Konsystorze generalne w diecezji kujawsko-kaliskiej (1819-1918)*, *Częstochowskie Studia Teologiczne* 29 (2001), s. 249.

¹⁵ Proboszcz parafii Srocko, w 1862 r. został prepozytem wolborskim – *Sp. ks. Stanisław Lewicki*, *Przegląd Katolicki* 20 (1882), s. 732.

fakcie biskup kujawsko-kaliski Wincenty Chościak-Popiel mianował surogatem ks. mgra Konstantego Waberskiego bez tytułu prezesa konsystorza. Początkowo był kanonikiem włocławskim, zaś następnie w uznaniu zasług mianowano go kustoszem, a potem scholastykiem kapituły katedralnej włocławskiej¹⁶. W 1887 r. po jego ustąpieniu nominację na surogata otrzymał kanonik honorowy kaliski ks. Alojzy Gerlach, który funkcję tę spełniał do 1893 r. bez tytułu prezesa konsystorza¹⁷. W dwa lata później biskup kujawsko-kaliski Aleksander Kazimierz Bereśniewicz mianował ks. Aleksandra Sałacińskiego surogatem i równocześnie prezesem konsystorza. Był on absolwentem Akademii Duchownej w Warszawie, posiadał tytuł naukowy kandydata teologii, a ponadto odznaczono go kanonią kaliską. Jako proboszcz piotrkowski przyczynił się do restauracji świątyń poklasztornych na terenie tego miasta. Zmarł 4 kwietnia 1910 r.¹⁸. Ostatnim szefem konsystorza piotrkowskiego został ks. mgr Stanisław Jackowski proboszcz parafii Sulejów. Trzeba zaznaczyć, iż jako jedyny przed nominacją na to stanowisko wcześniej nie pełnił żadnych obowiązków w konsystorzu. Za długoletnią pracę na rzecz Kościoła biskup kujawsko-kaliski Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki odznaczył go kanonią honorową kaliską. Po zlikwidowaniu konsystorza w 1918 r. na mocy nowych przepisów zawartych w Kodeksie Prawa Kanonicznego władza diecezjalna nie powołała go już do pracy w sądownictwie kościelnym. Zmarł 12 czerwca 1927 r. w Sulejowie, gdzie został pochowany na miejscowym cmentarzu grzebalnym¹⁹.

W prawie stuletnich dziejach konsystorza piotrkowskiego z oficjami współpracowali surogaci. Dla wielu z nich stanowisko to było dobrą odskocznią do dalszej kariery konsystorskiej. Było tak w przypadku następujących duchownych: Andrzeja Mulzowa, Pawła Świątkowskiego, Stanisława Lewickiego i Aleksandra Sałacińskiego, którzy jako surogaci awansowali na oficjała. Jednak nie stało się tak w przypadku wszystkich. Kilku kapłanów, którzy byli surogatami nigdy nie piastowało godności oficjałskiej. Zaliczyć można do nich następujących księży: Józefa Łukasiewicza, Wojciecha Szymańskiego, Ignacego Jarnuszkiewicza, Stanisława Kostkę Tańskiego, Konstantego Waberskiego, Alojzego Gerlacha, Tomasza Stefana Bukowskiego i Ignacego Jan-

---

¹⁶ Od 1901 r. proboszcz parafii św. Zygmunta w Częstochowie. Zmarł 8 V 1907 r. – *Śp. ks. Konstanty Waberski*, Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej 1 (1907), s. 194-197; *Śp. ks. prałat Konstanty Waberski*, Przegląd Katolicki 21 (1907), s. 332-335.

¹⁷ Prepozyt woborski, zmarł 14 X 1893 r. – W. Właźlak, *Sądownictwo kościelne w diecezji włocławskiej czyli kaliskiej (1819-1918)*, Czasopismo Prawno-Historyczne 54 (2002), z. 1, s. 384.

¹⁸ *Ks. Aleksander Sałaciński*, Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej 4 (1910), s. 125.

¹⁹ Był wykładowcą seminarium duchownego w Sandomierzu, skąd został usunięty przez władze carskie i zesłany do ładońskiej guberni za działalność antyrosyjską. Po powrocie przyjęto go do diecezji kujawsko-kaliskiej, gdzie kolejno pełnił obowiązki proboszczowskie w parafii Truskolasy i Kowal – P. Kubicki, *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny w latach 1861-1915*, cz. 1, t. 3, Sandomierz 1933, s. 8-11.

kowskiego. Kolejną grupą duchownych zatrudnionych w konsystorzu stanowili asesorowie. Część z nich została już wspomniana, gdyż funkcja ta była drogą do awansu w kancelarii konsystorskiej. Chodziło o następujących księży: Szymańskiego, Jarnuszkiewicza, Tańskiego, Lewickiego, Gerlacha, Waberskiego, Sałacińskiego i Jankowskiego. Wśród pozostałych duchownych pełniących funkcję asesora byli: Michał Zagalski, Michał Lechert, Baltazar Dąbrowski, Szymon Lewandowicz, Józef Rzewuski, Wawrzyniec Brzeziński, Jan Wojciechowski, Jan Jakubowski, Antoni Grochowski, Hieronim Romanowicz i Ignacy Kasprzykowski²⁰.

Inną grupę pracujących w konsystorzu stanowili obrońcy wężła małżeńskiego i notariusze. Do tych pierwszych należeli: ks. Hipolit Piekarz, ks. Klemens Smoczyński, ks. Antoni Zagrzejewski oraz ks. Marian Leon Fulman, późniejszy biskup lubelski. Jedynie ks. Zenon Cwilong nim został obrońcą wężła małżeńskiego wcześniej pracował jako notariusz. Obok niego notariuszami było jeszcze kilku innych kapłanów: Jan Gorelski, Antoni Michalski, Leopold Paszkowski, Józef Gajewski, Józef Kozłowski, Edward Norkiewicz, Piotr Gutman, Kasper Kobyliński, Aleksander Dmochowski, Waclaw Niemierowski, Józef Bromski, Eugeniusz Lipiński i Adam Krajewski. Należy nadmienić, iż wśród tych duchownych jedynie Bromski posiadał tytuł naukowy doktora teologii, zaś Cwilong, Fulman i Niemierowski byli magistrami teologii. Podczas, gdy starsi pracownicy konsystorscy posiadali bogatsze beneficja kościelne na terenie oficjalatu piotrkowskiego, to notariusze i obrońcy wężła małżeńskiego zatrudnieni byli w duszpasterstwie parafialnym jako wikariusze i rektorzy kościołów Piotrkowa Trybunalskiego i okolicznych miejscowości. Niewielu z nich było odznaczonych wyższymi godnościami w kapitule katedralnej włocławskiej, czy też kapitule kolegiackiej kaliskiej. Przeważnie posiadali tytuły kanoników honorowych wspomnianych kapituł oraz kapituł innych diecezji. Było tak w przypadku następujących duchownych: Wojciecha Szymańskiego – kanonika honorowego płockiego, Baltazara Dąbrowskiego – kanonika honorowego warszawskiego, Michała Zagalskiego – kanonika honorowego Kolegiaty Wszystkich Świętych w Krakowie, Stanisława Lewickiego – kanonika honorowego lubelskiego, który w 1877 r. został kanonikiem włocławskim²¹.

3. Duchowieństwo parafialne

Najliczniejszą grupę duchowieństwa oficjalatu piotrkowskiego stanowili kapłani pracujący w duszpasterstwie parafialnym. Wśród nich była elita, która spełniała obowiązki dziekańskie – często łączyła je z wyższymi stanowiskami

---

²⁰ W. Wlazlak, *Obsada personalna Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego (1819-1918)*, w: *Księga jubileuszowa ofiarowana profesorowi Bogdanowi Snochowi*, s. 302-308.

²¹ Tamże.

w miejscowym konsystorzu. Było tak w przypadku ks. Jakuba Mikołaja Lefranca proboszcza parafii Kamieńsk i dziekana brzeźnickiego, który przez wiele lat spełniał obowiązki oficjałskie. Przeciążenie pracą w konsystorzu zapewne przyczyniło się do tego, iż z czasem zrezygnował z niektórych funkcji diecezjalnych. Z tego powodu w 1826 r. dziekanem brzeźnickim został ks. Michał Zagalski proboszcz parafii Pajęczno i asesor konsystorza piotrkowskiego. W kilka tygodni po jego śmierci na początku 1833 r. dziekanem brzeźnickim został ks. Andrzej Mulzow, który w 1847 r. po objęciu godności oficjałskiej w miejscowym konsystorzu zrzekł się funkcji dziekańskiej. Jego następcą na stanowisku dziekana został ks. Szymon Lewandowicz proboszcz parafii Wiewiec, który był asesorem²². W drugiej połowie XIX w. było nieco inaczej. Nie łączono już godności dziekana brzeźnickiego z pracą w konsystorzu, co było spowodowane tym, iż oficjałami przeważnie byli proboszczowie piotrkowscy. Kolejnymi dziekanami brzeźnickimi w omawianym okresie byli następujący duchowni: kandydat teologii Józef Kamiński proboszcz parafii Brzeźnica, kanonik honorowy kaliski Michał Nowakowski proboszcz parafii Dobryczyce oraz pełniący obowiązki dziekana Józef Piotrowski proboszcz brzeźnicki²³.

Nieco inaczej było w dekanacie częstochowskim, którego szefowie z jednym wyjątkiem nie pełnili obowiązków konsystorskich. Chodziło o ks. Michała Zagalskiego, który nim został dziekanem brzeźnickim wcześniej był na analogicznym stanowisku w dekanacie częstochowskim, jako proboszcz parafii Biała. Po nim dziekanami zostali następujący duchowni: Adam Sadowski proboszcz kłobucki, Mateusz Wysocki proboszcz truskolaski, kanonik honorowy kaliski Józef Brzeziński proboszcz kłomnicki, kanonik kaliski mgr Józef Lisiecki proboszcz borowieński, kanonik honorowy kaliski Wincenty Bramański proboszcz kruszyński oraz Piotr Kleszczowski proboszcz bialski. Podobnie było w dekanacie piotrkowskim, gdzie dziekani nie pracowali w konsystorzu. Kolejno funkcje dziekańskie we wspomnianym dekanacie pełnili następujący kapłani: kanonik honorowy kruszwicki Franciszek Zader proboszcz mierzyński, kanonik honorowy kaliski Joachim Banaszkiewicz proboszcz piotrkowski, Piotr Zdyrkiewicz proboszcz rozprzański, kanonik honorowy kaliski January Stawiarski proboszcz milejowski, kanonik honorowy kaliski Andrzej Kupczyński proboszcz grocholicki oraz kanonik honorowy podlaski Wawrzyniec Cent proboszcz parafii Sulejów²⁴. Analogicznie było w dekanacie radomsz-

²² Jako wdowiec ojciec dwojga dzieci wstąpił do seminarium duchownego. W 42 roku życia został wyświęcony na kapłana. W 1851 r. został kanonikiem honorowym kaliskim. Zmarł 23 VIII 1853 r., pochowany został na cmentarzu grzebalnym we Wiewcu – Z. Zaborski, *Parafia Wiewiec. Zarys dziejów*, Częstochowa 1999, s. 138-140.

²³ W. Wlazlak, *Organizacja oficjałatu foralnego piotrkowskiego w latach 1819-1918*, Częstochowskie Studia Teologiczne 28 (2000), s. 294.

²⁴ 31 III 1864 r. biskup Michał Marszewski powiadomił Komisję Rządową Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, iż "ks. Wawrzyniec Cent gdzieś zniknął z diecezji". Oznaczało to, iż bez jego zgody uciekł do powstania i do diecezji już nie wrócił – P. Kubicki, *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny w latach 1861-1915*, cz. 1, t. 1, Sandomierz 1933, s. 492.

czańskim, gdzie tylko dwóch duchownych łączyło funkcję dziekana z pracą w konsystorzu. Chodziło przede wszystkim o pierwszego surogata konsystorza piotrkowskiego ks. Józefa Łukasiewicza, który jako jedyny po przejściu w 1826 r. do pracy w Konsystorzu Generalnym Kaliskim, nadal był zajęty w duszpasterstwie na terenie oficjalu piotrkowskiego. Początkowo był proboszczem parafii Borowno, a w 1833 r. został proboszczem parafii Pajęczno, ponadto w latach 1824-1827 administrował parafią Gidle. Dziekanem radomszczańskim został w 1822 r.²⁵ Funkcję tę przed nim pełnił kanonik honorowy łowicki ks. Franciszek Jankowski proboszcz kobielski. Drugim duchownym, który dziekaństwo łączył z pracą konsystorską był asesor Baltazar Dąbrowski proboszcz radomszczański. Pozostałymi dziekanami byli następujący kapłani: Hipolit Cerchalski proboszcz parafii Niedośpielin, Gaspar Lipiński proboszcz parafii Chełmo oraz Wincenty Nowicki proboszcz gidelski. Wszyscy oni byli odznaczeni kanonią honorową kaliską²⁶.

Na szczególną uwagę zasługiwało duchowieństwo dekanatu tuszyńskiego. Przede wszystkim chodziło o ks. Walentego Macieja Bończę Tomaszewskiego. Po przyjęciu święceń kapłańskich w 1804 r. pracował w Zgromadzeniu Misjonarzy, zaś po sekularyzacji pełnił kolejno obowiązki proboszczowskie w Rzgowie i Wolborzu. Dziekanem tuszyńskim był do 1826 r., kiedy to ze względu na przejście do pracy kurialnej zrezygnował z tej funkcji. Początkowo był kanonikiem honorowym warszawskim i łowickim, zaś następnie awansował na kanonika włocławskiego, a potem prepozyta tejże kapituły. W latach 1832-1836 był wikariuszem kapitulnym diecezji kujawsko-kaliskiej, zaś 21 listopada 1836 r. został prekanonizowany biskupem tejże diecezji²⁷. Następcą ks. Tomaszewskiego na urzędzie dziekana tuszyńskiego został kanonik honorowy kaliski ks. Jan Karpiński proboszcz z Czarnocina, a po nim kanonik honorowy kaliski ks. Ignacy Borzęcki proboszcz parafii Tuszyń. Jedynym duchownym, który jako dziekan tuszyński pracował w konsystorzu, był surogat Stanisław Kostka Tański proboszcz parafii Dłutów²⁸.

Inaczej wyglądała sprawa pozostałych dwóch dekanatów oficjalu piotrkowskiego. Dekanaty krzepicki i wieluński początkowo podlegały władzy konsystorza wieluńskiego, zaś po jego likwidacji w 1823 r. biskup Józef Szczepan Koźmian podporządkował je władzy oficjalu foralnego piotrkowskiego. W tym okresie dziekanem krzepickim był kanonik honorowy kruszwicki ks. Albin Stawicki proboszcz parafii Praszka, który w międzyczasie administrował parafią

---

²⁵ Kanonik honorowy kaliski, w 1826 r. awansował na archidiakona kapituły kolegiaty w Kaliszu. Zmarł 14 I 1836 r. – W. Wlaźlak, *Szkoły elementarne w okręgu pajęczańskim (1808-1832)*, Częstochowa 2001, s. 42.

²⁶ Tenże, *Organizacja oficjalu foralnego piotrkowskiego*, s. 295.

²⁷ P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, s. 210.

²⁸ Pierwotnie był w zakonie Bernardynów, następnie wstąpił w szeregi duchowieństwa diecezjalnego. Zmarł 13 II 1868 r. – *Z dekanatu sieradzkiego*, Przegląd Katolicki 22 (1869), s. 349-350.

Komorniki, a w 1826 r. został proboszczem krzepickim. Po nim urząd dziekański zaledwie jeden rok sprawował ks. Andrzej Broniszewski proboszcz z Wąsosza. O wiele dłużej, bo prawie 20 lat dziekanem krzepickim był ks. Wojciech Szymański proboszcz z Działoszyna, który początkowo piastował godność asesora, a następnie surogata w konsystorzu piotrkowskim. Po śmierci ks. Szamańskiego dziekanem krzepickim został kanonik honorowy kaliski ks. Wawrzyniec Brzeziński proboszcz parafii Wąsosz a następnie Krzepice, który również spełniał obowiązki asesorskie. Dwaj ostatni dziekani wypełniali swoje obowiązki zaledwie po kilkanaście miesięcy. Pierwszym był kanonik honorowy kaliski ks. Feliks Burchaciński proboszcz z Przystajni, a drugim był ks. Antoni Bujakowski proboszcz parafii Wąsosz. W tym samym okresie zaledwie czterech kapłanów było dziekanami wieluńskimi. Przez kilkanaście lat dziekanem był ks. Ignacy Bieniecki proboszcz z Ożarowa, który w 1831 r. został proboszczem krzepickim i administratorem parafii Komorniki. Jego następcą został kanonik honorowy kaliski ks. Szymon Dulnicki proboszcz wieluński, który swe obowiązki spełniał zaledwie kilkanaście miesięcy. Jego następcą został kanonik honorowy kaliski ks. Piotr Kaczorkiewicz proboszcz z Czarnożył, który był dziekanem prawie 16 lat. Ostatnim dziekanem wieluńskim przed wybuchem powstania styczniowego był kanonik honorowy kaliski ks. Stefan Niski proboszcz parafii Ruda²⁹.

Sytuacja ulega diametralnej zmianie po upadku powstania styczniowego. Władze państwowe wprowadziły liczne ograniczenia w swobodnym funkcjonowaniu Kościoła katolickiego. Wielu duchownych zostało dotkniętych represjami ze strony władz carskich, które aby zaostrzyć jeszcze bardziej politykę wobec Kościoła doprowadziły do reorganizacji dekanalnej. Powstały wtedy duże dekanaty tzw. powiatowe. Pokrywały się one obszarami z terenami powiatów, zaś siedziba kancelarii dziekańskiej miała się mieścić w stolicy powiatu. Wcześniej doszło do utworzenia guberni piotrkowskiej na mocy ukazu carskiego z 31 grudnia 1866 r.³⁰ Na części jej terytorium uformował się oficjalat piotrkowski w nowych granicach, który został podzielony na cztery dekanaty. Od 1 stycznia 1868 r. funkcjonowały w ramach oficjalu następujące dekanaty – częstochowski, łaski, noworadomski i piotrkowski³¹. Nie było to jedyne

²⁹ W. Wlazlak, *Organizacja oficjalu foralnego piotrkowskiego*, s. 295-296.

³⁰ A. Stabelski, *Przeszłość ziem województwa łódzkiego*, Rocznik Oddziału Łódzkiego Polskiego Towarzystwa Historycznego 1 (1928), s. 34; W. Bandurka, *Zmiany administracyjne i terytorialne ziem województwa łódzkiego XIX i XX wieku*, Warszawa 1974, s. 46, 53.

³¹ Rozporządzenie o nowym podziale diecezji na dekanaty weszło w życie 28 IX 1867 r., jednak dekanaty nowego typu w oficjalu piotrkowskim pojawiły się dopiero 1868 r. – *Raporty dziekanów brzeźnickiego, częstochowskiego, krzepickiego i radomszczańskiego do Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego o duchowieństwie, kościołach, kongregacjach dekanalnych, szkołach i metrykach z lat 1820-1872*, AACz sygn. II 72; P. Kubicki, *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny*, cz. 1, t. 1, s. 79 n; B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego*, s. 565; W. Wlazlak, *Rozwój sieci dekanalnej w oficjalu okręgowym piotrkowskim*, s. 754.

utrudnienie w działalności Kościoła ze strony władz carskich. Generał-gubernator Teodor Berg wydał zarządzenie 30 VI/12 VII 1866 r. „O porządku, jakim mianowani być mają duchowni wyznania rzymsko-katolickiego na urzędy duchowne”³², które wprawdzie zostawiało biskupowi prawo mianowania dziekanów, jednak w rzeczywistości władze świeckie ingerowały w każdą taką nominację.

Uwidoczniło się to na przykładzie dekanatu łaskiego, gdzie bardzo często dochodziło do zmian dziekańskich. Pierwszym dziekanem łaskim w omawianym okresie był ks. infułat Józef Kołdowski, którego w 1872 r. zastąpił ks. Mateusz Ochendański, zaś w rok później jego funkcję przejął ks. Andrzej Kobusiewicz. Nieco dłużej, bo od 1877 r. do 1885 r. dziekanem był kanonik kaliski ks. Zygmunt Jabłkowski. Niestety jego następcy: ks. Leon Michalski i ks. Antoni Kozłowski piastowali tę godność zaledwie w odstępach jednorocznych. Dopiero kanonik kaliski ks. Ignacy Płoszaj sprawował swój urząd przez siedem lat. Po nim dziekanem był ks. Roman Wiśniewski jednak zaledwie tylko rok. Dwóch kolejnych dziekanów funkcję tę pełniło w odstępach trzech lat, a byli nimi następujący duchowni: Aleksander Jędrychowski i dr Julian Brylik. Wszyscy dotychczas wymienieni kapłani, jako dziekani łascy byli równocześnie administratorami parafii, która mieściła się w stolicy dekanatu. Sytuacja uległa zmianie po wybuchu I wojny światowej, kiedy dziekanem został ks. Tomasz Świnarski proboszcz parafii św. Wawrzyńca i Mateusza w Pabianicach. Pełnił on ten urząd do końca 1916 r., kiedy została zreorganizowana sieć dekanalna całej diecezji³³.

Trochę inaczej wyglądała obsada personalna dziekanów w pozostałych dekanatach. W dekanacie częstochowskim w tym okresie było czterech dziekanów. Pierwszym był kanonik honorowy kaliski ks. Józef Rzewuski proboszcz parafii św. Zygmunta w Częstochowie, który zmarł 28 stycznia 1878 r. Jego następcą został kanonik honorowy kaliski, kandydat teologii ks. Michał Nowakowski, również proboszcz parafii św. Zygmunta. Po nim urząd ten pełnił kolejny proboszcz tejże parafii ks. mgr Konstanty Waberski³⁴. Po jego śmierci w 1907 r. biskup Zdzitowiecki zamianował dziekanem częstochowskim kanonika wrocławskiego ks. Kazimierza Puacza proboszcza parafii Kłobuck, który funkcję tę spełniał do końca omawianego okresu. Podobnie było w dekanacie noworadomskim, gdzie dziekanem przez wiele lat był kanonik wrocławski ks. Wincenty Gajewski. Od 1896 r. do 1910 r. urząd dziekański pełnił kanonik wrocławski ks. Karol Korycki. Ostatnim dziekanem w tym okresie był kanonik kaliski ks. mgr Franciszek Mirecki. Wszyscy trzej duchowni, którzy byli dziekanami noworadomskimi, równocześnie spełniali obowiązki proboszczowskie w

³² W. Chościak-Popiel, *Pamiętniki arcybiskupa warszawskiego*, wyd. J. Urban, t. 1, Kraków 1915, s. 296.

³³ W. Wlazlak, *Organizacja oficjalatu foralnego piotrkowskiego*, s. 297.

³⁴ *Częstochowa, parafia św. Zygmunta*, Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej 3 (1909), s. 57-58.

stolicy dekanatu. Inaczej było w dekanacie piotrkowskim, gdzie pierwsi dwaj dziekani nie rezydowali w mieście powiatowym. W latach 1868-1884 dziekanem był ks. Jan Jakubowski proboszcz z Milejowa. Po jego śmierci urząd dziekański objął kanonik kaliski ks. Ignacy Jankowski administrator parafii Kamieńsk. W 1914 r. dziekanem został ks. Antoni Zagrzejewski proboszcz piotrkowski, który urząd ten spełniał do końca omawianego okresu³⁵.

Po reorganizacji sieci dekanalnej w styczniu 1917 r. doszło do nowych nominacji dziekańskich. Na terenie powiatu piotrkowskiego powstały cztery dekanaty. Dziekanem piotrkowskim nadal pozostał ks. Antoni Zagrzejewski, którego w rok później na tym stanowisku zastąpił kanonik honorowy kaliski ks. mgr Włodzimierz Jasiński nowy proboszcz parafii Piotrków Trybunalski³⁶. Dziekanem bełchatowskim został ks. Leon Zaremba administrator parafii Bełchatów. Dziekanem gorzkowickim mianowano ks. Stanisława Szabelskiego proboszcza parafii Rozprza, którego w 1918 r. na obydwu stanowiskach zastąpił ks. mgr Władysław Kubicki. Z kolei dziekanem tuszyńskim był kanonik honorowy kaliski ks. Wacław Kokowski administrator parafii Srocko. Niestety, podobnie jak i w poprzednim przypadku wraz ze zmianą na stanowisku administratora parafii biskup równocześnie zamianował nowego dziekana, którym został kanonik honorowy kaliski ks. Michał Majewski. Do takich zmian natomiast nie doszło w nowo utworzonych dekanatach na terenie sąsiedniego powiatu łaskiego. Dziekanem łaskim został kanonik honorowy kaliski ks. prałat Grzegorz Augustynik administrator parafii w Łasku. Dziekanem pabianickim mianowano dawnego dziekana łaskiego kanonika honorowego kaliskiego ks. Tomasza Świnarskiego proboszcza parafii św. Wawrzyńca i Mateusza w Pabianicach. Dekanatem widawskim kierował ks. Stanisław Żeromski administrator parafii Widawa³⁷.

Reorganizacji sieci dekanalnej podlegały również dwa pozostałe powiaty, zlokalizowane na południowych krańcach oficjalatu piotrkowskiego. W powiecie noworadomskim powstały trzy dekanaty. W dekanacie brzeźnickim dziekanem został ks. Walery Pogorzelski proboszcz parafii Pajęczno³⁸. Szefem dekanatu gidelskiego został ks. Mikołaj Lubowidzki administrator parafii Koniecpol, którego w 1918 r. zastąpił ks. dr Bolesław Szymanowski administrator parafii Dąbrowa [Zielona]. Z kolei dawny dziekan noworadomski ks.

---

³⁵ W. Wlazlak, *Organizacja oficjalatu foralnego piotrkowskiego*, s. 297-298.

³⁶ W 1930 r. mianowany biskupem sandomierskim, zaś w cztery lata później przeniesiony na biskupstwo łódzkie. W 1946 r. zrezygnował z rządów diecezją, mianowano go arcybiskupem tytularnym Drizipara, rezydował w klasztorze redemptorystów w Tuchowie. Zmarł 17 IV 1965 r. – K. Dąbrowski, *Arcybiskup Włodzimierz Jasiński 1873-1965*, Łódź 1990, s. 39 n.

³⁷ *Nowy podział dekanatów*, Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej 11 (1917), s. 4-5; *Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1919*, Vladislaviae 1918, s. 97-121.

³⁸ W. Pogorzelski, *43 lata w kapłaństwie*, Sieradz 1935.

mgr Franciszek Mirecki proboszcz parafii Radomsko sprawował nadal swoją funkcję w nowo uformowanym dekanacie. Podobnie było na terytorium powiatu częstochowskiego, gdzie utworzono trzy dekanaty. Dekanatem częstochowskim kierował dawny wicedziekan ks. Lucjan Nawrocki, który organizował duszpasterstwo w robotniczym Rakowie. Niebawem jednak biskup zamianował dziekanem kanonika honorowego kaliskiego ks. Bolesława Wróblewskiego administratora parafii św. Rodziny w Częstochowie. W sąsiednim dekanacie kłobuckim dziekanem był ks. Leonard Stawicki administrator parafii Przystajń, którego niebawem zastąpił ks. Zygmunt Zawadzki administrator parafii Zajączki. W dekanacie mstowskim działalnością duszpasterską z ramienia biskupa kierował kanonik honorowy kaliski ks. Tadeusz Stawowski proboszcz parafii Mstów³⁹.

Powyżej zostali zaprezentowani duchowni, którzy wypełniali obowiązki dziekańskie na terenie oficjalatu piotrkowskiego w przeciągu prawie stu lat jego istnienia. W tym czasie w sprawowanej funkcji dziekana, byli wspomagani przez poddziekanów zwanych później wicedziekanami. Zdarzało się często, iż wicedziekani z czasem awansowali na urząd dziekański. Było tak w przypadku ks. Walentego Tomaszewskiego, który jako proboszcz parafii Rzgów spełniał obowiązki poddiekana tuszyńskiego w archidiecezji gnieźnieńskiej, a następnie przez kilka miesięcy urzędował jeszcze w ramach diecezji kujawsko-kaliskiej. Po reorganizacji dekanalnej w sierpniu 1819 r., gdy dziekan tuszyński ks. Franciszek Zader został przeniesiony na dziekaństwo piotrkowskie wtedy biskup Andrzej Wołowicz mianował ks. Tomaszewskiego dziekanem tuszyńskim⁴⁰. Analogicznie było z ks. Piotrem Zdyrkiewiczem proboszczem parafii Rozprza, który przez wiele lat był wicedziekanem piotrkowskim, jednak z czasem objął dziekaństwo w tymże dekanacie. Przez kilka lat nie miał do pomocy wicedziekana dopiero, gdy ze względu na podeszły wiek nie mógł dobrze samodzielnie wypełniać funkcji duszpasterskich, biskup dał mu do współpracy wicedziekana w osobie ks. Januarego Stawiarskiego proboszcza parafii Milejów. Po śmierci ks. Zdyrkiewicza w 1844 r. biskup awansował ks. Stawiarskiego na dziekana piotrkowskiego⁴¹. Ta praktyka braku wicedziekana w dekanacie zdarzała się dość często, jednak było i tak, że wraz z nominacją nowego dziekana biskup ustanawiał także wicedziekana. Było tak w dekanacie brzeźnickim, gdzie po rezygnacji z dziekaństwa ks. Jakuba Mikołaja Lefranca w 1825 r. nowym szefem dekanatu został proboszcz parafii Pajęczno ks. Michał Zagalski były dziekan częstochowski, który do współpra-

---

³⁹ *Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1918*, Wladislaviae 1917, s. 95 n.

⁴⁰ *Ksiądz Walenty Tomaszewski biskup kujawsko-kaliski (szkic biograficzny)*, Pamiętnik Religijno-Moralny 18 (1850), s. 160.

⁴¹ *Elenchus cleni saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis Anno 1845*, Varsaviae 1845, s. 28, 36.

cy jako wicedziekana wybrał sobie proboszcza z Rzaśni ks. Zygmunta Szynklera. Ten ostatni do końca życia już nie awansował na dziekana. Zastępował on kolejno przez prawie 30 lat trzech dziekanów brzeźnickich. Zmarł 20 stycznia 1852 r.⁴²

W drugiej połowie XIX w. sytuacja uległa diametralnej zmianie. Po upadku powstania styczniowego władze carskie przejęły całkowitą kontrolą nad obsadą personalną urzędów kościelnych. Równocześnie zostało zlikwidowane stanowisko wicedziekana po wprowadzeniu urzędu tzw. dziekana powiatowego⁴³. Takie rozwiązanie nie było korzystne dla działalności duszpasterskiej, jednak ten schemat utrzymał się do początku XX w. Dopiero po ukazie tolerancyjnym z 1905 r. doszło do nowych rozwiązań w tym zakresie⁴⁴. Biskup Zdzitowiecki w każdym dekanacie mianował wicedziekana, zaś w dekanacie noworadomskim i piotrkowskim ze względu na dużą liczbę parafii mianował po dwóch wicedziekanów⁴⁵. W pierwszym dekanacie wicedziekanami zostali następujący duchowni: Wojciech Charuba proboszcz z Tuszyńna i Franciszek Zajac administrator parafii Grocholice. Po śmierci ks. Charuby 21 czerwca 1910 r. przez kilka lat nie było drugiego wicedziekana. Dopiero pod koniec 1914 r. biskup mianował wicedziekanem ks. Ignacego Petrykiewicza proboszcza parafii Wolbórz. W dekanacie noworadomskim wicedziekanami byli: ks. Tomasz Siwczyński administrator parafii Sulmierzyce i ks. Klemens Smoczyński administrator parafii Chełmo. Niebawem jednak zmarł ks. Siwczyński w dniu 27 grudnia 1904 r., a jego następcą w 1907 r. został ks. Aleksander Jędrychowski z Gidel. Po przejściu ks. Jędrychowskiego do Łasku wicedziekanem został ks. Mikołaj Lubowidzki administrator parafii Koniecpol. W pozostałych dwóch dekanatach oficjalatu piotrkowskiego władza diecezjalna wyznaczyła po jednym wicedziekanie. W dekanacie częstochowskim urząd ten sprawował ks. Wojciech Kmieć prepozyt mstowski, który w 1906 r. przestał pełnić ten urząd gdyż przeniósł się na stanowisko administratora parafii Zduńska Wola, a ta znajdowała się w innym dekanacie. Dopiero w 1911 r. jego miejsce zajął ks. Lucjan Nawrocki z Rakowa. Nie inaczej było w dekanacie

---

⁴² Z czasem w katalogach diecezjalnych zaczęto podawać imię Jan, a następnie Jan Nepomucen, jednak chodziło o tę samą osobę urodzoną 21 V 1761 r. Na kapłana został wyświęcony 1786 r. – *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro Anno 1853, Varsaviae 1853*, s. 45.

⁴³ *Dziennik Praw Królestwa Polskiego zniesionego w 1871 r.*, zebrał i przełożył W. Wyziański, t. 1, Warszawa 1875, s. 253-257.

⁴⁴ Stosowna ustawa władz carskich ukazała się w 1906 r., która przywracała biskupom prawo mianowania dziekanów, jednak nie zezwalała na wolne zarządzanie administracją kościelnej – W. Płoskiewicz, *Władza biskupów rzymsko-katolickich w świetle prawodawstwa b. Imperium Rosyjskiego*, [w:] *Kościół w Rosji*, Warszawa 1932, s. 77.

⁴⁵ Katalogi diecezjalne już w 1904 r. informowały o wicedziekanach, jednak nominacje dla nich biskup musiał wystawić najpóźniej w drugiej połowie 1903 r., kiedy katalogi oddano do druku.

łaskim, gdzie wicedziekanem został ks. Feliks Mikulski administrator parafii Widawa. W 1908 r. ks. Mikulski został prepozytem i dziekanem w Koninie, zaś jego miejsce na probostwie i wicedziekanstwie w Widawie zajął ks. Stanisław Żeromski⁴⁶.

Oprócz wyżej wymienionych kapłanów spełniających funkcje dziekanów i ich zastępców na terenie oficjalu piotrkowskiego pracowała rzesza duchownych w duszpasterstwie parafialnym. Wśród nich byli proboszczowie, wikariusze i komendarze. W 1821 r. na 60 parafii oficjalu zaledwie 11 było obsadzonych przez wikariuszy, zaś w dwóch parafiach pracowali komenadarze. Znakomitą większość duchowieństwa oficjalu w tym czasie stanowili proboszczowie, którzy w znaczących ośrodkach kościelnych tytułowali się prepozytami. Na uwagę zasługuje fakt, iż parafią Chełm kierował biskup Daniel Eliaszkowski. Był on biskupem tytularnym Bethsaidy i sufraganiem łowickim w archidiecezji warszawskiej. Niestety na terytorium archidiecezji nie spełniał czynności pontyfikalnych, a to chętnie angażował się w posługę biskupią w parafiach diecezji włocławskiej, czyli kaliskiej. Wynikało to zapewne z prostego faktu, iż na stałe rezydował na obszarze tej diecezji, mimo posiadania beneficjów kościelnych w archidiecezji warszawskiej. Jak napisał w liście z okazji śmierci biskupa Ostrowskiego administrator diecezji kujawsko-kaliskiej i kanonik włocławski ks. infułat Wojciech Jasiński "w diecezji kaliskiej sakrament administrował bierzmowania, na każde niemal znakomitsze uroczystości najchętniej dla odbywania biskupich obrzędów i administrowania sakramentów zjeżdżał na Jasną Górę Częstochowską i gdy właśnie uproszony od administratora diecezji tamże wybierał się święcić kleryków"⁴⁷. List pochodził z okresu powstania listopadowego, kiedy to niestety władze carskie zmusiły do ustąpienia z zajmowanego stanowiska administratora diecezji ks. Jasińskiego, który zmarł w kilkanaście miesięcy później w 1833 r.⁴⁸

W tym okresie wzrosła nieco liczba placówek duszpasterskich obsadzonych przez wikariuszy, gdyż do oficjalu piotrkowskiego dołączono dwa dekanaty ze zlikwidowanego oficjalu wieluńskiego. Na początku lat pięć-

---

⁴⁶ Dane o wicedziekanach ustalono na podstawie schematyzmów diecezji włocławskiej, czyli kaliskiej z lat 1904-1916.

⁴⁷ *Pismo Wojciecha Jasińskiego kanonika katedry kujawskiej, infułata chockiego, diecezji kujawsko-kaliskiej administratora duchowieństwu świeckiemu i zakonnemu oraz wszystkim wiernym Chrystusowym błogostawieństwa od Boga, Dan w Mstowie dnia 18 IX 1831 r.*, AACz brak sygn., luźna karta.

⁴⁸ Był bratem słynnego Jakuba Jasińskiego generała wojsk polskich, który zginął bohaterską śmiercią na Pradze 4 XI 1794 r. Początkowo był w Zakonie Kanoników Regularnych, zaś po sekularyzacji był proboszczem w Olsztynie, Tuszynie, Piotrkowie na Kujawach a następnie infułatem w Choczu. Administratorem diecezji kujawsko-kaliskiej wybrany 10 II 1831 r. – S. Muznerowski, *Tuszyn, Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej* 7 (1913), s. 69-71; A. Wroński, *Duchowieństwo i Kościół katolicki w Królestwie Polskim wobec sprawy narodowej w latach 1832-1860*, Warszawa 1994, s. 142.

dziesiątych XIX stulecia powiększyła się znacznie liczba mieszkańców, dlatego w kilku parafiach koniecznym było ustanowienie posady wikariusza, który mógłby wspierać w obowiązkach duszpasterskich proboszcza. Ten stan obsady personalnej w oficjalacie nie uległ zmianie, aż do powstania styczniowego. W wyniku represji popowstaniowych władze carskie zabrały liczne dobra kościelne. W zamian duchowni pracujący w duszpasterstwie otrzymali pensje. Wszystkie parafie zostały podzielone na trzy klasy. Parafii pierwszej i drugiej klasy było bardzo mało. Większość parafii miało rangę trzeciej klasy, które przeważnie były obsadzone przez administratorów. Otrzymywali oni najniższe uposażenie. Połowę takiego wynagrodzenia przeznaczano dla wikariuszy. Niestety wypłata pensji dla wszystkich duchownych, była uzależniona od stopnia lojalności wobec władz carskich. Obsadzanie parafii przez proboszczów i administratorów, a nawet wikariuszów odbywało się w porozumieniu władz kościelnych z państwowymi. Biskup nie mógł usunąć duchownego z zajmowanego stanowiska bez zgody władz carskich⁴⁹. Wszystko to sprawiło, iż Kościół znalazł się w niezwykle trudnym położeniu.

Na terytorium oficjalu piotrkowskiego w 1875 r. parafii pierwszej klasy było zaledwie kilka – Częstochowa, Pabianice i Piotrków Trybunalski, zaś do parafii drugiej klasy należały: Brzeźnica, Kłobuck, Krzepice, Mstów, Pajęczno, Radomsko, Rzgów, Sulejów, Tuszyn i Wolborz. Reszta ośrodków duszpasterskich była sklasyfikowana w najniższej klasie. Na 99 parafii oficjalu piotrkowskiego, aż 52 były obsadzone administratorami. W parafiach pierwszej i drugiej klasy powinno pracować 17 wikariuszy, jednak niektóre stanowiska wakowały. Zaledwie 22 parafie trzeciej klasy, które posiadały większą liczbę mieszkańców miały wikariuszy. Należy zauważyć, iż w tym czasie parafia Łask, który liczył 3 800 wiernych, podobnie jak Brzeźnica, nie została zaliczona do drugiej klasy, co miało miejsce w przypadku tej drugiej⁵⁰. Obie parafie zostały zrównane w późniejszym okresie, kiedy Brzeźnicę przeniesiono do trzeciej klasy. Inaczej wyglądała sprawa parafii częstochowskiej, która w 1891 r. została podzielona na dwie równorzędne parafie pierwszej klasy. Obok parafii św. Zygmunta utworzono wtedy parafię św. Barbary nieopodal Jasnej Góry. W obydwu jednostkach duszpasterskich funkcjonowało siedem etatów wikariuszy⁵¹. Na początku XX stulecia obsada wikariuszowska wzrosła jeszcze w Piotrkowie Trybunalskim (3 księży), w Pabianicach (3 księży) i Kłobucku (2 księży). Po dwóch wikariuszy miały jeszcze Mstów, Pajęczno i Radomsko,

⁴⁹ *Dziennik Praw*, t. 63, Warszawa 1865, s. 369-389; W. Chościak-Popiel, *Pamiętniki arcybiskupa warszawskiego*, s. 296 n.

⁵⁰ *Catalogus ecclesiarum et utriusque cleni tam saecularis quam regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1875, Varsaviae 1875*, s. 93-108.

⁵¹ J. Związek, *Patriotyczna działalność duchowieństwa katolickiego w Częstochowie w latach 1865-1945*, w: *Częstochowy drogi ku niepodległości*, red. R. Szwed i W. Palus, Częstochowa 1998, s. 123 n.

ale w przypadku tych parafii sytuacja nie uległ zmianie od powstania styczniowego⁵². Obok Częstochowy na terenie oficjalu rozwinęły się jeszcze znacznie dwa inne ośrodki miejskie. Pierwszym były Pabianice, gdzie od 1906 r. funkcjonowały dwie parafie: dawna św. Wawrzyńca i Mateusza liczyła 15 500 wiernych i miała status pierwszej klasy oraz Matki Bożej Różańcowej licząca 16 500 wiernych zaliczana do trzeciej klasy. W tym czasie erygowano jeszcze parafię w Krępie, Retkini i Rędzinach⁵³. Ten stan sieci parafialnej nie uległ zmianie do końca istnienia oficjalu piotrkowskiego.

4. Duchowieństwo zakonne

Specjalną grupę kapłanów na terenie oficjalu piotrkowskiego stanowiło duchowieństwo zakonne. W pierwszych latach istnienia oficjalu na jego terytorium działało kilka zakonów. W Piotrkowie Trybunalskim swoje domy zakonne posiadali: Bernardyni, Dominikanie, Franciszkanie i Pijarzy. W pobliskim Bełchatowie duszpasterstwo parafialne prowadzili Franciszkanie, którzy sprawowali także opiekę nad klasztorem w Radomsku. Nieopodal tego miasta w Przyrowie byli Bernardyni, zaś w Gidlach w znanym sanktuarium duszpasterstwo prowadzili Dominikanie. Na terytorium dekanatu piotrkowskiego nad parafią Witów opiekę sprawowali Premonstratensi. Dużym ośrodkiem zakonnym był Wieluń, gdzie swoje klasztory posiadali: Augustianie, Pijarzy i Reformaci. Największym ośrodkiem zakonnym w oficjalu piotrkowskim była Częstochowa, gdzie na Jasnej Górze znajdował się klasztor Paulinów. Prowadzili oni także działalność duszpasterską w następujących parafiach: Konopnica, Wielgomłyny i św. Zygmunt w Częstochowie, do której należała filia w Konopiskach. Większość z wyżej wymienionych ośrodków zakonnych posiadało kilku, lub kilkunastoosobową obsadę personalną. Jedynie w klasztorze jasno-górskim było kilkudziesięciu zakonników⁵⁴.

Sytuacja uległa diametralnej zmianie po upadku powstania styczniowego. W ramach represji popowstaniowych doszło do kasaty klasztorów w Królestwie Polskim na mocy ukazu carskiego z 27 X/8 XI 1864 r. Te, które pozostały dzieliły się na etatowe i nieetatowe. Te drugie skazane były z góry na wymarcie⁵⁵. Na terenie oficjalu piotrkowskiego władze carskie pozostawiły następujące klasztory etatowe:

1. Paulinów w Częstochowie,
2. Dominikanów w Gidlach,

⁵² *Catalogus ecclesiarum et utriusque cleni tam saecularis quam regularis dioecesis Wladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1901*, Wladislaviae 1900, s. 50-64.

⁵³ B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego*, s. 697 n.

⁵⁴ *Catalogus cleni saecularis et regularis dioecesis Wladislaviensis seu Calissiensis anno Domini 1824*, Varsaviae 1823, s. 87-98.

⁵⁵ *Dziennik Praw*, t. 62, Warszawa 1864, s. 407-416; W. Wójcik, *Tak zwana reforma klasztorów w 1864 roku na terenie diecezji sandomierskiej*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 23 (1971), s. 344 n.

3. Augustianów w Wieluniu – od 1868 r. w oficjalacie kaliskim,
4. Reformatów w Lutomiersku – do 1867 r. w oficjalacie kaliskim,
5. Bernardynów w Widawie – do 1867 r. w oficjalacie kaliskim.

W każdym z wymienionych klasztorów miało być 14 zakonników z wyjątkiem jasnogórskiego, gdzie przyznano 24 etaty⁵⁶. Inaczej było w skasowanych klasztorach, gdzie opiekę duszpasterską sprawowali zakonnicy pozostawieni do czasu, gdy ich miejsce mieli zająć kapłani diecezjalni. Schematyzm diecezjalny podawał, iż przy każdym kościele był jeden zakonnik – wikariusz. Na terenie oficjalu piotrkowskiego były następujące kościoły poklasztorne:

1. Bernardynów w Piotrkowie Trybunalskim,
2. Bernardynów w Przyrowie⁵⁷,
3. Reformatów w Wieluniu – od 1868 r. w oficjalacie kaliskim,
4. Dominikanów w Piotrkowie Trybunalskim,
5. Franciszkanów w Bełchatowie,
6. Franciszkanów w Radomsku,
7. Pijarów w Piotrkowie Trybunalskim,
8. Pijarów w Wieluniu – od 1868 r. w oficjalacie kaliskim⁵⁸.

Nie było to jednak ostateczne rozwiązanie, gdyż w 1894 r. zlikwidowano klasztor Bernardynów w Widawie. Trudna sytuacja była w klasztorze Dominikanów w Gidlach i Reformatów w Lutomiersku, gdyż nie było pełnej obsady personalnej. Nie lepiej było w klasztorze Paulinów na Jasnej Górze, gdzie w tym czasie mieszkało zaledwie 14 zakonników, 1 Augustynin i 3 kleryków⁵⁹. Ostatecznie na początku XX w. zlikwidowano klasztor w Lutomiersku, zaś w Gidlach było tylko dwóch duchownych: Gabriel Świtalski i Roman Cieśliński. W 1904 r. katalog diecezjalny nie wymieniał już klasztoru gidelskiego, jednak zdaniem niektórych istniał on jeszcze w 1914 r.⁶⁰ Na terytorium oficjalu piotr-

⁵⁶ *Dziennik Praw*, t. 63, Warszawa 1865, s. 15-17.

⁵⁷ W rzeczywistości klasztor zlokalizowany był w Świętej Annie pod Przyrowem. Bernardyni zostali usunięci z klasztoru w nocy z 27 na 28 XI 1864 r., zaś do opieki nad kościołem i odprawiania nabożeństw pozostawiono o. Franciszka Morańskiego, który zmarł 4 I 1868 r. Po nim kościół obsługiwało duchowieństwo diecezjalne. Po kasacie w zabudowaniach klasztornych mieszkało wojsko rosyjskie, które w 1869 r. ustąpiło miejsca Siostrzom Dominikanom przeniesionym tutaj z Piotrkowa Trybunalskiego – S. Chodyński, *Klasztor panien dominikanek w Piotrkowie*, Włocławek 1914, s. 89; W. Patykiewicz, *Kościół parafialny w Przyrowie*, Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne 43 (1963), s. 166; K. Grudziński, *Święta Anna (Przyrów)*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce*, red. H. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 365-370; W. Wlazlak, *Klasztor Sióstr Dominikanek w Świętej Annie*, Biuletyn Instytutu Filozoficzno-Historycznego WSP w Częstochowie 16(5) (1998), s. 63.

⁵⁸ *Catalogus cleni saecularis et regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis anno 1869*, Varsaviae 1868, s. 33; P. P. Gach, *Struktury i działalność duszpasterska zakonów męskich na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska w latach 1773-1914*, Lublin 1999, s. 97 n.

⁵⁹ *Catalogus cleni saecularis et regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1895*, Varsaviae 1894, s. 65-66.

⁶⁰ P. P. Gach, *Struktury i działalność duszpasterska zakonów męskich*, s. 512.

kowskiego oprócz wyżej wymienionych klasztorów duchowieństwo zakonne sprawowało opiekę duszpasterską jeszcze w innych ośrodkach kościelnych, które zostały przejęte przez duchowieństwo świeckie. W listopadzie 1864 r. zakonnicy paulińscy z Konopnicy, Konopisk, Wielgomłyn i parafii św. Zygmunta w Częstochowie zostali przetransportowani na Jasną Górę. Pierwszym proboszczem parafii św. Zygmunta został ks. Józef Rzewuski, który był jednocześnie wizytatorem klasztorów w diecezji włocławskiej, czyli kaliskiej. Było to stanowisko bardzo niepopularne, gdyż z ramienia biskupa czuwał on nad sprawą przekazywania budynków poklasztornych w ręce duchowieństwa świeckiego⁶¹. Dawny kościół filialny w Konopiskach od 1866 r. spełniał rolę świątyni parafialnej. Nie inaczej było w przypadku kościoła św. Barbary w Częstochowie, gdzie Paulini mieli swój nowicjat. Rozrastająca się szybko Częstochowa potrzebowała drugiej parafii, dlatego w 1891 r. biskup Bereśniewicz przeznaczył ten kościół na świątynię parafialną⁶². Podobnie było w przypadku innych kościołów poklasztornych, które stały się świątyniami parafialnymi obsługiwanymi przez duchowieństwo diecezjalne. Po odzyskaniu niepodległości, niektóre placówki duszpasterskie ponownie zostały przywrócone prawowitym właścicielom zakonnym.

5. Zakończenie

Duchowieństwo oficjalatu foralnego piotrkowskiego dzieliło się na różne stany. Elitę stanowili pracownicy konsystorza na czele z oficjałami, którzy mieli wpływ na dobór reszty personelu. Pierwszym oficjałem piotrkowskim był ks. Jakub Mikołaj Lefranc, który przybył do Polski z Francji. Jedynym oficjałem, który posiadał tytuł naukowy doktora obojga praw był ks. Andrzej Mulzow. Z grona oficjałów piotrkowskich pochodził też administrator diecezji ks. Klemens Skupieński. Innym kapłanem oficjalatu piotrkowskiego, który jako wikariusz kapitulny zarządzał diecezją był ks. Walenty Maciej Tomaszewski. Został on później biskupem kujawsko-kaliskim. Wcześniej spełniał obowiązki dziekana i proboszcza tuszyńskiego. Funkcję proboszczowską w oficjalacie spełniał także inny biskup, który posiadał beneficjum kościelne w parafii Cheł-

---

⁶¹ S. Chodyński, *Włocławek, Biskupstwo włocławskie*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, t. 13, Warszawa 1893, s. 710; M. Pirożyński, *Zakony męskie w Polsce*, Lublin 1937, s. 111; *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej 1968*, Częstochowa 1968, s. 39, 258; W. Karczmarek, *Zakony i zgromadzenia zakonne w diecezji częstochowskiej*, Częstochowskie Studia Teologiczne 2 (1974), s. 228; Z. S. Jabłoński, *Jasna Góra w drodze ku niepodległości w latach 1795-1989*, w: *Częstochowy drogi ku niepodległości*, s. 87.

⁶² Pierwszym proboszczem został kanonik włocławski ks. Michał Lorentowicz notariusz Konsystorza Generalnego Włocławskiego i regens Kancelarii Biskupiej, którego w czasie nieobecności zastępował ks. Bolesław Wróblewski – *Kronika parafii św. Barbary w Częstochowie*, Archiwum parafialne św. Barbary w Częstochowie brak sygn., s. 20-23; *Akta personalne ks. Bolesława Wróblewskiego*, AACz sygn. III 226.

mo. Był on sufraganiem łowickim, jednak czynności pontyfikalne spełniał na terenie diecezji włocławskiej, czyli kaliskiej.

Szczególną rolę na terenie oficjalu piotrkowskiego spełniali dziekanii i wicedziekani, którzy z ramienia biskupa kierowali duszpasterstwem w dekanatach. Wielu dziekanów pełniło równocześnie różne obowiązki w konsystorzach. Z czasem jednak funkcje te rozdzielono. Po upadku powstania styczniowego władze carskie zlikwidowały urząd wicedziakana, zaś dziekani musieli rezydować w stolicy powiatu. Te restrykcje zostały złagodzone po 1905 r., gdy władze państwowe zliberalizowały nieco kurs polityczny wobec Kościoła katolickiego. Ostatecznie podczas I wojny światowej biskup Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki mianował nowych dziekanów, co związane było z reorganizacją sieci dekanalnej. Większość duchownych awansowanych na dziekanów posiadała godności kapitulne. Niektórzy byli nawet prałotami w kapitule kolegiackiej kaliskiej, czy też w kapitule katedralnej włocławskiej. Nie był to jedyny sposób różnicowania duchowieństwa. Władze carskie w ramach represji popowstaniowych zabrały liczne dobra kościelne, a w to miejsce wypłacały pensję państwową. Była ona uzależniona od klasy parafii. Znakomita większość parafii należała do najniższej trzeciej klasy, która była najgorzej uposażona. Zaledwie kilkanaście parafii było zakwalifikowanych do pierwszej i drugiej klasy. Inną restrykcją władz carskich tym razem odnoszącą się do duchowieństwa zakonnego było zamykanie klasztorów. Kościoły poklasztorne obsadzano później duchowieństwem świeckim. Wyrugowanych zakonników zwożono do głównych klasztorów, które miały wyznaczone etaty dla kapłanów. Ten sposób traktowania zakonów doprowadził do znacznego ograniczenia ich działalności, a co za tym idzie zmniejszenia wpływu na wiernych. Ta praktyka miała ostatecznie zlikwidować wszelkie struktury zakonne, jednak nie doczekała się ona realizacji, gdyż Polska niebawem odzyskała niepodległość.